

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2018. GODINI

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2018. GODINI

Urednici
Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Beograd 2021

Izdavač:
Arheološki institut
Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd
www.ai.ac.rs

Za izdavača:
Miomir Korać

Urednici:
Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Priprema:
Arheološki institut

Elektronsko izdanje
ISBN 978-86-6439-060-6

SADRŽAJ

- 11 Redakcija, *Uvod*
- Arheološka iskopavanja i rekognosciranja***
- 17 Slaviša Perić, Olga Bajčev, Ružica Arsenijević, Đurđa Obradović, Vesna Popović, Ivana Dimitrijević, *Arheološka istraživanja na nalazištu Slatina – Turška Česma u Drenovcu u 2018. godini*
- 25 Aleksandar Bulatović, Aleksandar Kapurañ, Dragan Milanović, Tatjana Trajković-Filipović, *Lokalitet Velika Humska Čuka – iskopavanja 2018. godine*
- 33 Ognjen Mladenović, Jan Jon, Aleksandar Bulatović, Artur Bankof, Vejn Paul, Ondžej Hvojka, Vojislav Filipović, Rada Gligorić, *Lokalitet Spasovine u selu Milina: preliminarni rezultati istraživanja 2018. godine*
- 43 Dragan Milanović, *Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave u 2018. godini*
- 53 Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, *Prljuša, Mali Šturac: istraživanje u 2018. godini*
- 61 Ivan Vranić, *Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2018. godine*
- 69 Sofija Petković, Igor Bjelić, Gordan Janjić, Nikola Radinović, *Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija u 2018. godini*
- 79 Nadežda Gavrilović-Vitas, Gordana Milošević Jevtić, *Građevina sa Oktogonom, Gradsko Polje, Niš: arheološka istraživanja u 2018. godini*
- 91 Stefan Pop-Lazić, Ričard Majls, Bojan Popović, Bernadet Makol, Vujadin Vujadinović, Milica Tomić, Aleksandar Stamenković, *Arheološka iskopavanja nalazišta Glacov Salaš 2018. godine*

- 99 Bebina Milovanović, Nemanja Mrđić, Ilija Danković, *Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2018. godini*
- 113 Saša Redžić, Ilija Danković, Mladen Jovičić, *Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pećine (Viminacijum) tokom 2018. i početkom 2019. godine*
- 127 Mladen Jovičić, Saša Redžić, Bebina Milovanović, *Zaštitna arheološka istraživanja nekropole na lokalitetu Više Grobalja (Viminacijum) u 2018. godini*
- 143 Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, *Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja u zoni zapadnog bedema u 2018. godini*
- 157 Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Snežana Golubović, *Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja severnog bedema u 2018. godini*
- 173 Stefan Pop–Lazić, Uglješa Vojvodić, Bojan Popović, Vesna Bikić, *Zaštitna arheološka istraživanja na Beogradskoj Tvrđavi u 2018. godini – lokalitet Veliki Kalemegdan*
- 181 Vujadin Ivanišević, Bernar Bavan, Ivan Bugarski, *Caričin Grad – arheološka istraživanja u 2018. godini*
- 191 Ivan Bugarski, Vesna Bikić, Milica Tomić, *Istraživanja prostora Stare Sinagoge u Beogradu 2018. godine*
- 203 Marin Bugar, Ivan Bugarski, Uglješa Vojvodić, Milica Radišić, Dimitrije Marković, *Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave u 2018. godini: rezultati iz Trsteničkog kraja*

Analize arheološkog materijala

- 219 Dragana Vulović, Ilija Mikić, Nataša Miladinović-Radmilović, *Metodologija antropoloških istraživanja grupnih i masovnih sahrana*
- 229 Radmila Zotović, *Silvanov kult na području Srbije – kratka crtica iz proučavanja kultova na tlu Srbije*
- 237 Angelina Raičković Savić, Ana Mitić, *Rezultati obrade keramičkog materijala iz objekta br. 18 sa lokacije Nad Klepečkom, Viminacijum*
- 245 Josip Šarić, *Kremen za puške kremenjače u Beogradskoj tvrđavi*

Projektne i drugi izveštaji

- 253 Slaviša Perić, Projekat *Arheologija Srbije: Kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije*
- 273 Ivana Popović, Projekat *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije*
- 287 Miomir Korać, Projekat *IRS – Viminacium, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GISa, digitalizacije i 3D vizualizacije*
- 301 Vujadin Ivanišević, Projekat *Procesi urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva*
- 315 Emilija Nikolić, Jelena Anđelković Grašar, *Arheološki park Viminacium i Živa Award 2018*
- 325 Ivana Kosanović, *24. međunarodni Limes kongres (24th International Limes Congress, Serbia, Belgrade-Viminacium, 2-9th September 2018)*
- 331 Sanja Slankamenac, *Izdavačka delatnost Arheološkog instituta u 2018. godini*

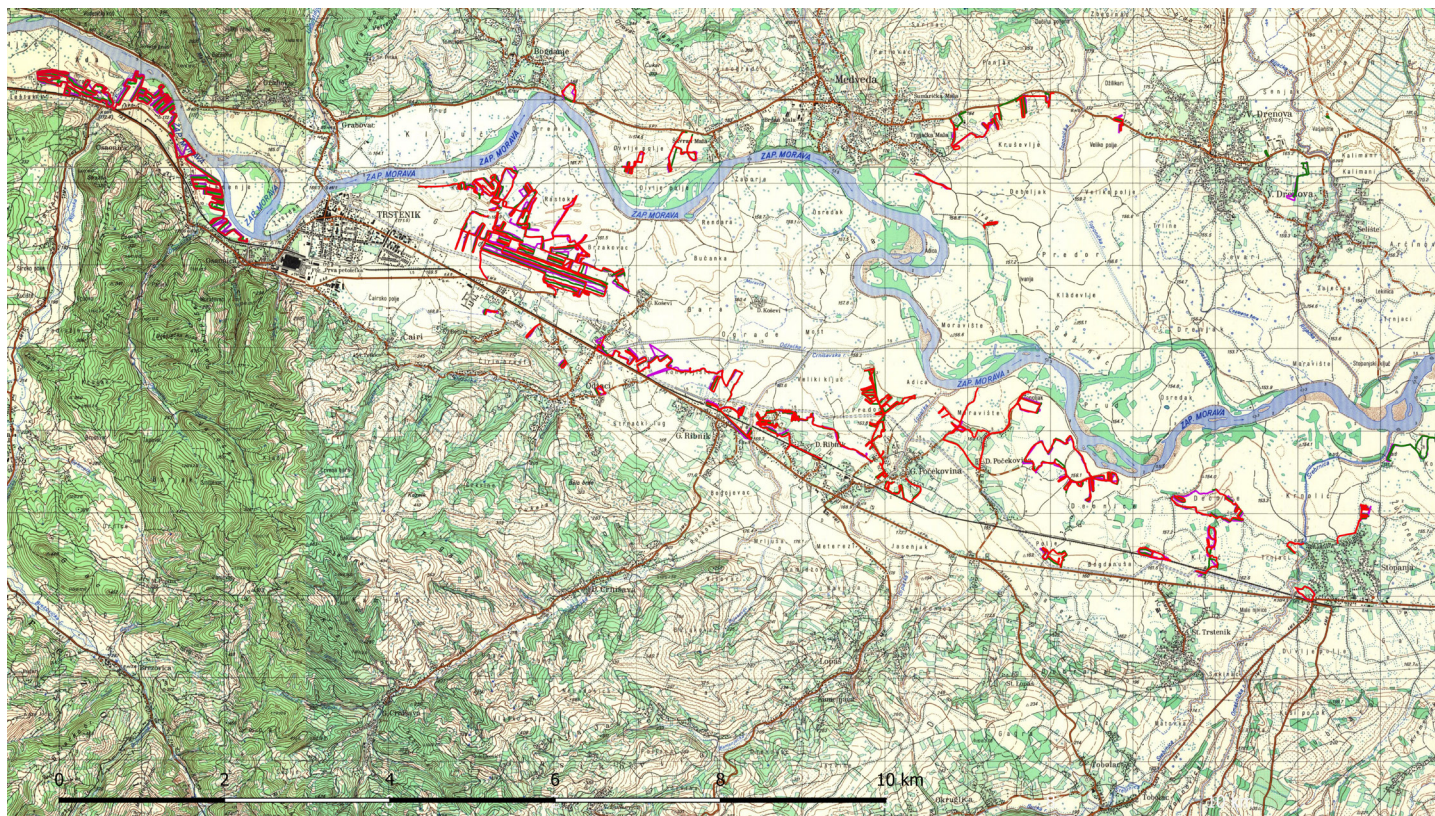
Marin Bugar, Narodni muzej Kruševac
Ivan Bugarski, Arheološki institut, Beograd
Uglješa Vojvodić, Arheološki institut, Beograd
Milica Radišić, Arheološki institut, Beograd
Dimitrije Marković, Laboratorija za bioarheologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

ARHEOLOŠKA PROSPEKCIJA DONJEG TOKA ZAPADNE MORAVE U 2018. GODINI: REZULTATI IZ TRSTENIČKOG KRAJA

Od praistorije pa do danas, doline Južne i Zapadne Morave predstavljaju važne putne pravce. Međutim, iako se spajaju u ključnu balkansku komunikaciju, Veliku Moravu, one do sada nisu bile arheološki proučene u dovoljnoj meri. Broj iskopavanih lokaliteta je mali, a arheološka karta nije izrađena. Ipak, u izučavanju tih predela možemo da se pozovemo na određenu građu, počev od one koju su ostavili znameniti putnici, ljubitelji starina i pioniri naše arheologije. Prva arheološka istraživanja u ovom delu Pomoravlja sproveo je Miloje Vasić 1905. godine (Васић 1905). Pola veka kasnije sprovedena su i prva rekognosciranja, u organizaciji Arheološkog instituta, kasnije u saradnji s Narodnim muzejom iz Kruševca (Рашковић 2003). Devedesetih godina 20. veka izvedena su zaštitna istraživanja starčevačkog i kasnoantičkog naselja, kao i srednjovekovne nekropole na lokalitetu Čitluk – Konopljara (Берић *et al.* 1997; *cf.* Тасић, Радловић 2001), dok su sistematska istraživanja na lokalitetima Maskare – Bedem (Бугар 2014) i Ukosa kraj Stalaća (Рашковић 2016) dovela do važnih uvida u strateški razmeštaj kasnoantičkih i ranosrednjovekovnih utvrđenja u blizini sastava Morave. Među ostvarenim rezultatima izdvajaju se istraživački i konzervatorski radovi na srednjovekovnim utvrđenjima u Kruševcu (Берић *et al.* 2004; *cf.* Бошковић 1980) i Stalaću (Минић, Вукадин 2007).

Ispitivanja donjeg toka Zapadne Morave odnose se i na područje trsteničke opštine, smešteno u središnjem delu doline reke. Plodna dolina, površine 448 km², ograničena je planinskim vrhovima Goča i Gledičkih planina prema severu i jugu, odnosno Kraljevačkom i Kruševačkom kotlinom ka zapadu i istoku. Na osnovu ranijih saznanja, u koja spadaju i rezultati prethodno izvedenih rekognosciranja (Рашковић, Берић 2002), lokaliteti u širem okruženju zapadnomoravskog toka, na područjima sela Veluća, Donjeg Dubiča, Bogdanja, Počekovine, Riđevštice i Grabovca, mogu da se odrede u širok hronološki okvir od neolita do kasnog srednjeg veka, što ukazuje na raznoliko arheološko nasleđe trsteničkog kraja (*cf.* Каниц 1985, 633; Бушетић 1903, 496–498; Васић 1906; Дероко 1950, 13; Ристић 1987; Рашковић 2002, 139–141; Рашковић 2017).

Osnovni cilj trogodišnjeg projekta Narodnog muzeja u Kruševcu i Arheološkog instituta, *Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave*, koji se tokom 2018. godine izvodio u saradnji sa Muzejskom zbirkom Narodnog univerziteta u Trsteniku, jeste da se upotpune podaci o životu tokom praistorijskih i istorijskih perioda u ovom delu naše zemlje. Projekat je otpočet na tlu opštine Trstenik, dok će se u narednim kampanjama realizovati na teritoriji opština Kruševca, Čićevca i Varvarina, do sastava Velike Morave. Aktivnosti projekta su umnogome komplementarne radu na projektu *Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave*, koji se izvodi u saradnji Arheološkog instituta i Zavičajnog muzeja u Aleksincu (Милановић, Милојевић 2016; Milanović, Milojević 2019). Na taj

Slika 1. Trase rekognosciranja pozicionirane u GIS-u na fizičko-geografsku kartu u razmeri 1:50.000.

način će se, uz savremen metodološki pristup i interdisciplinarni rad, odnosno racionalan utrošak finansijskih sredstava, za kratko vreme doći do obilja podataka koji će pospešiti bolje sagledavanje arheološke slike regije i, posledično, do dokumenta od šireg strateškog značaja – arheološke karte.

Nakon pripremnih poslova, tj. prikupljanja podataka o postojećim nalazištima iz dokumentacije i stručne literature, njihovog kartiranja i izrade GIS platforme, usledila je terenska prospekcija. U toku 15 radnih dana vršen je obilazak rečnih terasa uz obe obale Zapadne Morave, u kojima je preliminarnim kartiranjem utvrđena gušća koncentracija nalazišta (sl. 1).¹

Krećući se od najzapadnijih katastarskih parcela trsteničke opštine pod nadležnošću kruševačkog muzeja, istraženi prostor je obuhvatio 15 dužnih kilometara uz tok Zapadne Morave, sa širinom do 3 km u odnosu na rečno korito. U prvoj fazi rada, tokom osam radnih dana, istraživane su terase na desnoj obali reke. Uz ponovni obilazak ranije zabeleženih nalazišta, poštujući geomorfološke pravilnosti naseljavanja uz reke (cf. Bugarski 2008), ispitivane su pre svega lokacije na spojevima viših terasa sa plavljenim tlom, na kojem nije bilo mogućnosti za naseljavanje (sl. 2). Na geološkim kartama to su spojevi holocenskih članova, pre svega proluvijuma – plavinskih konusa i aluvijuma. Tako je umnogome ubrzan obilazak terena, uz smanjene troškove i malu mogućnost da nije utvrđena pozicija nekog nalazišta. Metodologija je utvrđena tako što su najpre proveravane niže pozicije zapadno i istočno od Trstenika, bez nalaza ili sa vrlo malo recentnih ulomaka keramike, da bi se potom ispitivale linije spojeva geomorfoloških celina na potezu Gornji Ribnik – Donji Ribnik – Počekovina, koje su dale značajne nalaze, a u kasnijem radu potezi sa sličnim geografskim karakteristikama. Na lokacijama na obodima rečnih meandara ili na mestima u široj zoni uz reku koja pokazuju reljefne osobenosti, uglavnom smo zaticali manje ili više prohodne oranice i strnjišta (sl. 3). U pravcu zapad-istok, rekognosciranja su obuhvatila atare Štulca, Trstenika (sa prigradskim naseljima Čairi i Beljijci), Odžaka, Gornjeg i Donjeg Ribnika, Gornje i Donje Počekovine, Starog Trstenika i Stopanje, dok atar sela Bresnog Polja, u plavnoj zoni, nije obilažen.

U drugoj fazi, u trajanju od šest dana, istražene su površine na levoj obali Zapadne Morave, u dužini oko 25 km uz rečni tok i maksimalnoj širini od 2,9 km. Ti radovi su sprovedeni u atarima sela Ugljareva, Lozne, Bogdanja, Medveđe i Velike Drenove. Budući da je na toj obali bilo znatno manje mogućnosti za rad, zbog širokog plavnog pojasa i gusto naseljene, uzane zone više rečne terase pod pobrđima na severu, obišli smo manji prostor i radovi su brže izvedeni.

Lokacije za obilazak su birane prema zapažanjima na terenu i analizama *Google Earth* snimaka i sekcija u razmerama 1:25.000 i 1:50.000, koje su unete u GIS platformu. Ona je instalirana na tablet računar na kome se očitavao trenutni položaj ekipe, što je u uslovima slabe prohodnosti omogućavalo korekciju kretanja prema izabranim lokacijama. Pored unapred prikupljene građe, podaci o arheološkim nalazima i indikativnim lokacijama pribavljani su od meštana i tokom samih radova. Lokacije su ispitivane obilaženjem uz međusobnu udaljenost članova tima od 3 do 5 m, dok su pravci kretanja i svi primećeni arheološki ostaci beleženi trima ručnim GPS uređajima, što je svakodnevno uneto u GIS bazu podataka (sl. 4). Prikupljan je pokretni arheološki materijal, a sva rekognoscirana mesta su dokumentovana u terenskom dnevniku i fotografijama. U slučajevima kada je evidentirana gušća koncentracija površinskih nalaza, pregled je ponovljan s manjim razmacima trajektorija. Sledila je procena gabarita nalazišta, a na višeslojnim lokalitetima su vršeni preliminarni pokušaji da se njihove veličine u različitim fazama odrede na osnovu koncentracija hronološki osetljivog materijala. Na taj način je obavljena prostorna i kulturno-hronološka evaulacija nalazišta, odnosno verifikacija starih i registrovanje novih lokaliteta na donjem toku Zapadne Morave. Osim toga, dosledno je beležen prirodni, pre svega reljefni kontekst nalazišta.

Slika 2. Spoj više terase sa plavljenim tlom na lokalitetu Stopanja – Deonice – SI rub meandra.

Slika 3. Pedološki pokrivač na lokalitetu Gornja Počekovina – Grabak.

Po okončanju terenskih poslova, nalazi su obrađeni i dokumentovani. Rezultati obilazaka pojedinačnih lokaliteta prikazani su u detaljnim kartonima za rekognosciranje koje propisuje Ministarstvo kulture i informisanja. Jednako su dokumentovane i lokacije koje su zadovoljile opšte kriterijume za obilazak, tj. ispunjavale osnovne geomorfološke uslovljenosti, a za koje bi se nakon obilaska ispostavilo da ne predstavljaju arheološke lokalitete. To je činjeno iz dva razloga. Najpre, njihov položaj će biti razmatran prilikom detaljne analize pogodnosti koje su uslovile podizanje naselja na drugim lokacijama. Uz to, za potrebe budućih istraživanja i projektovanje infrastrukturnih objekata ostaće precizno kartirane i detaljno opisane površine gde su izvedena rekognosciranja dala negativan rezultat. Dalje analize će se vršiti u namenski napravljenoj GIS platformi sa različitim relevantnim podlogama (fizičko-geografske, geomorfološke, geološke, pedološke i hidrološke karte).²

Opšte uzev, stanje terena je nepovoljno za rekognosciranje, jer je zabeležen veliki broj neprohodnih, zaparloženih strnjišta, dok je kulturno-hronološko određenje dosta otežano zbog erodiranosti ulomaka grnčarije (sl. 5). Ista iskustva tokom 2018. godine je imao i tim projekta *Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave*,³ pa se može zaključiti da stanje poljoprivrednog zemljišta u široj regiji u velikoj meri onemogućava spoznaju izvornih gabarita nalazišta. Uz to, na pojedinim lokacijama je utvrđeno nasipanje rečnog aluvijuma radi dobijanja kvalitetnijeg poljoprivrednog zemljišta. Taj

proces, koji takođe može pomutiti spoznaju realnog gabarita jednog nalazišta i dovesti do kontaminacije drugim materijalom, diktiraće dodatni oprez prilikom budućih rekognosciranja. Ipak, među deset registrovanih nalazišta, pet novootkrivenih je ustanovljeno u atarima sela Gornji Ribnik, Donja Počakovina, Stopanja (dva lokaliteta) i Medveđa, što predstavlja značajan prilog formiranju opšte arheološke karte donjeg toka Zapadne Morave.

Prema geografskom određenju, uslovno su ustanovljena dva modela naseljavanja. Osim naselja otvorenog tipa iz praistorijskog (metalno doba) i istorijskih perioda (kasna antika i srednji vek), na granici zone neposrednog plavljenja, u severnom priobalju Zapadne Morave ustanovljeni su kasnoantički lokaliteti na višim pozicijama, tj. izdignutijim terasama u zaleđu aluvijalne ravni. Prvoj grupi pripadaju sledeći lokaliteti: Gornji Ribnik – Groblje (metalno doba i kasna antika), Donji Ribnik – Groblje (neolit/eneolit, kasno bronzano/rano gvozdeno doba, kasna antika, rani srednji vek), Gornja Počakovina – Grabak (metalno doba i kasna antika), Stari Trstenik – Trnovača (metalno doba, kasna antika, 11-12. vek), Donja Počakovina – Ridevci – Drenovski ključ (praistorija, kasna antika, 10-11. i pozni 12. vek), Stopanja – Žuti Brestovi – Sv. Roman (metalno doba i 11-12. vek), Stopanja – Deonice – SI rub meandra (kasna antika?) i Bogdanje – Divlje Polje (gvozdeno doba, kasna antika). U drugu grupu spadaju dva kasnoantička nalazišta, Medveđa – Trnjačka Mala i Velika Drenova – Panjak.

Među lokalitetima prve grupe, možemo izdvojiti nekoliko na kojima je uočena najveća koncentracija nalaza. Prvi je novootkriveni lokalitet Groblje u selu Gornjem Ribniku, na oko 5 km istočno od Trstenika. Zauzimajući prostor istočno od Crkve Sv. Arhangela Gavrila, odnosno jugoistočno od seoskog groblja, nalazište se pruža duž ivice rečne terase i širi se na jug oko 185 m, dok po osi zapad-istok zauzima prostor od oko 75 m. Prikupljenu građu čini veća količina ulomaka gvozdene grnčarije, kao i nekoliko artefakata od okresanog kamena, što svedoči o tragovima naselja iz metalnog doba (sl. 6).

Svega 200 m istočno je nalazište Groblje u selu Donjem Ribniku, koje je takođe smešteno na višem, neplavljenom terenu. Parcele na samom zapadu i prema severozapadu se graniče sa desnom obalom Crnišavske reke, koja predstavlja i rub ove terase. Centralni deo lokaliteta je pod savremenim grobljem, uz koje su kuće sa istočne strane. Pored veće koncentracije keramičkih nalaza i lepa, konstatovani su i artefakti od okresanog kamena, brusevi, teg, antičke opeke i zgura. Najveći broj ulomaka grnčarije bi preliminarno mogao da se opredeli u starije gvozdeno doba, a raspoznaju se i fragmenti antičkih posuda. Uočen je i ulomak ranosrednjovekovne posude ukrašen valovnicom.

Slika 4. Obilazak lokaliteta
Donja Počakovina – Ridevci – Drenovski ključ.

Slika 5. Keramički nalazi sa lokaliteta Bogdanje – Divlje polje.

Zona severno od groblja takođe je dala veću količinu keramike, uglavnom praistorijske.

Lokalitet Grabak (cf. Рашковић 2017), smešten na niskoj moravskoj terasi severozapadno od sela Počekovine, predstavlja najveće nalazište na ovom području, površine oko 20 ha. Pozicioniran na oko 1,4 km severoistočno od prethodnog lokaliteta, omeđen je dvema moravskim pritokama – Crnišavskom rekam na zapadu i Lopaškom rekam na istoku. Severozapadnu periferiju nalazišta određuje ivica više terase koja se u obliku prirodnog amfiteatra otvara ka severu i pruža prema rekognosciranim područjima u atarima Gornjeg i Donjeg Ribnika. Na najsevernijim parcelama je manje materijala, dok se znatno više nalaza beleži prema jugoistoku, tj. centralnom delu lokaliteta, oko pravoslavnog groblja. Preovlađuje grnčarija iz metalnog doba, ali su otkriveni i antički ulomci. Istočni deo terase, koji predstavlja i krajnju potencijalnu granicu lokaliteta, završava se šumarkom nad strmom, nekoliko metara visokom padinom ispod koje se pruža plavljeno moravsko priobalje na potezu Predor. Jedan deo više terase izmenjen je skorašnjim usecanjem toka Zapadne Morave, koji

Slika 6. Gornji Ribnik – Groblje, izgled terena i keramčki nalazi.

formira rukavac ispunjen vodom. Među nalazima sa severoistočne periferije lokaliteta prevladuje poznja praistorijska keramika, uz prisustvo antičkog materijala.

Lokalitet Trnovača u ataru sela Stari Trstenik, između Počekovine i Stopanje, zauzima terasu severno od železničke pruge, savremenog groblja i magistralnog puta. Nalazi se uz ivicu više terase koja se blago izdiže iznad širokog pojasa koji određuje toponim Deonice. Površina nalazišta iznosi oko 220 x 80 m. Reč je o višeslojnom naselju otvorenog tipa, čija se zapadna i istočna granica ne očitavaju u reljefu, dok se južna ivica ovog zaravnjenog platoa okvirno poklapa sa trasom pruge. Nalazište je u nekoliko navrata rekognoscirala ekipa Narodnog muzeja u Kruševcu, a u 2018. godini sprovedena su i geofizička snimanja, koja su dala obrise dva stambena objekta. Prikupljena je velika količina nalaza – ulomaka metalnodopskog, kasnoantičkog i srednjovekovnog posuđa (sl. 7).

Na oko 2,6 km severoistočno od Trnovače, neposredno pored zadnjih domaćinstava sela Stopanje na severoistoku, otkriveno je još jedno zanimljivo nalazište. Prostire se na velikom zaravnjenom platou više terase, ugrubo pravougaonog oblika (oko 180 x 80 m), na potezu Žuti brestovi. Plato je obrubljen šumarcima i gotovo je u celosti prohodan. Sa severozapadne i severoistočne strane, blažim kosama je otvoren prema nižem, nekada plavljenom terenu. Gotovo po celoj površini, a naročito u istočnom delu, pronalazeni su brojni ulomci praistorijske i, znatno više, srednjovekovne keramike. Pored grnčarije, otkriveno je i nekoliko ulomaka lepa i više komada krupnog kamena. Po konfiguraciji terena, ovaj položaj se razlikuje od dosad rekognosciranih naselja otvorenog tipa (sl. 8).

Slika 7. Stari Trstenik – Trnovača, izgled terena, keramčki nalazi i kremeni materijal.

Slika 8. Stopanja – Žuti Brestovi – Sv. Roman, izgled terena.

Slika 9. Panjak – Ključić – Velika Drenova, izgled terena i gomila antičkog građevinskog materijala nakon čišćenja njive.

U ataru sela Bogdanje, na potezu Divlje polje u meandru Zapadne Morave, registrovano je višeslojno nalazište na spoju više i niže rečne terase. Prikupljeni su fragmenti praistorijske, antičke i srednjovekovne keramike. Deo ruba više rečne terase istočno od Crkve Sv. Jovana, na potezu Šavran mala, ranije nije bio rekognosciran. Na osnovu malobrojnih keramičkih nalaza iz teško preglednih strnjišta i oranice, ustanovljeno je da je reč o istočnoj periferiji lokaliteta Bogdanje – Divlje Polje.

Drugoj grupi pripadaju dva nalazišta na levoj obali Zapadne Morave, koja su smeštena na višim terasama u zaleđu. Na rubu rečne terase, istočno od sela Medveđe i južno od Crkve Sv. Petke, zatečeno je teško prohodno strnjište izdignuto nekoliko metara od nižeg tla uz reku. Na tom lokalitetu, nazvanom Trnjačka Mala – Medveđa, nađena je određena količina praistorijske i antičke keramike, kao i nekoliko komada lepa.

Potez Panjak se nalazi sa južne strane lokalnog puta između sela Velike Drenove i Selišta. Zahvaljujući nalazima keramike i opeke, na njemu je zabeleženo postojanje kasnoantičkog lokaliteta Velika Drenova – Panjak. Veća koncentracija nalaza zapaža se u severnoj zoni lokaliteta, bliže putu. Slično lokalitetu Grabak, i ovo nalazište je u dubini terase, bez jasnih topografskih odlika. Kvalitet zemlje ukazuje da teren nije bio pod vodom. Sa druge strane puta, nešto dalje na istok, parcele na potezu Ključić daju veću količinu građevinskog materijala, sa prepoznatljivim kasnoantičkim tegulama. Po svemu sudeći, u pitanju je deo većeg nalazišta kome pripada i potez Panjak, pa je lokalitet poneo naziv Panjak – Ključić – Velika Drenova. Moguće je da je reč o kasnoantičkoj vili ili putnoj stanici (sl. 9).

* * *

U daljem radu, kartiranje u okviru GIS platforme vršiće se prema epohama. Uz uporednu analizu distribucije površinskog materijala i prirodno-geografskih osobina lokacija, problematika poseda nja ovog prostora moći će da se posmatra dijahrono i prema užim periodima. Prikupljanje tih podataka pruža i mogućnosti analize ekonomskih potencijala naselja. Na osnovu trenutnih rezultata, koji su ovde dati u izvodu, nagoveštava se model razmeštaja srednjovekovnih naselja otvorenog tipa

uz Zapadnu Moravu, sa okvirnim datovanjem od 10. do 12. veka, odreda na višeslojnim nalazištima. Nasuprot tome, kasnoantički lokaliteti u severnom priobalju Zapadne Morave su ustanovljeni na višim pozicijama, što predstavlja drugačiji model naseljavanja.

Zamisao istraživača angažovanih na projektu jeste da se, po njegovom okončanju, na osnovu ishoda rekognosciranja, ali i geofizičkih ispitivanja koja se u već godinama izvode u ovom delu Pomoravlja (Vučković *et al.* 2017; Вукчевић 2018, 383–386),⁴ izaberu jedna ili više lokacija na kojima bi se vršila detaljna prospekcija i sistematska arheološka iskopavanja.

Bibliografija:

- **Берић *et al.* 1997** – Н. Берић, Д. Рашковић, М. Стојић, М. Трифуновић, Г. Чађеновић, *Хоризонти Конољаре*, каталог изложбе, Крушевац 1997.
- **Берић *et al.* 2004** – Н. Берић, Д. Рашковић, Г. Чађеновић, М. Бугар, Н. Миладиновић, *Резултати досадашњих археолошких истраживања комплекса Лазаревог града 1961–2002*, каталог изложбе, Крушевац 2004.
- **Бошковић 1980** – Ђ. Бошковић (ур.), *Археолошка истраживања Крушевца и Моравске Србије*, Београд 1980.
- **Бугар 2014** – М. Бугар, Рановизантијска базилика на локалитету „Бедем“, *Крушевачки зборник* 16, 2014, 197–214.
- **Bugarski 2008** – I. Bugarski, The Geomorphological Matrix as a Starting Point for Determining the Position of Avar-time Settlements in Pannonia: The Example of the Bačka Region, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 38/3, 2008, 437–455.
- **Бушетић 1903** – Т. М. Бушетић, Левач, *Српски етнографски зборник*, књига 5, Београд 1903, 459–502.
- **Дероко 1950** – А. Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1950.
- **Каниц 1985** – Ф. Каниц, *Србија, земља и становништво 1*, Београд 1985.
- **Милановић, Милојевић 2016** – Д. Милановић, П. Милојевић, Археолошка проспекција Алексиначке котлине – прелиминарни резултати, у: С. Рајић (ур.), *Алексинач и околина у прошлости – 500 година од првог писаног помена 1516–2016*, Алексинач 2016, 33–47.
- **Milanović, Milojević 2019** – D. Milanović, P. Milojević, Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave u 2017. godini, у: I. Bugarski, V. Filipović, N. Gavrilović Vitas (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2017. godini*, Београд 2019, 173–179.
- **Minić, Vukadin 2007** – D. Minić, O. Vukadin, *Srednjovekovni Stalac*, Београд 2007.
- **Рашковић 2002** – Д. Рашковић, Рановизантијски археолошки локалитети и комуникације у ширем крушевачком окружју, у: Љ. Максимовић *et al.* (ур.), *Трећа југословенска конференција византолога, Крушевац 10–13. мај 2000*, Београд – Крушевац 2002, 29–72.
- **Рашковић 2003** – Д. Рашковић, Стање истражености античких налазишта Расинског округа – Трагом рекогносцирања Драгослава Срејовића и Николе Тасића 1954. године, у: Н. Тасић (ур.), *Раг Драгослава Срејовића на истраживању античке археологије*, Крагујевац 2003, 31–55.
- **Рашковић 2016** – Д. Рашковић, Налази из рановизантијског и средњовековног периода на налазишту Укоса у Граду Сталаћу, *Гласник Српског археолошког друштва* 32, 2016, 285–296.

- **Рашковић 2017** – Д. Рашковић, Археолошко налазиште Грабак у селу Почековини и римски локалитети у долини Западне Мораве, *Зборник Народног музеја XXIII/1*, 2017, 327–343.
- **Рашковић, Берић 2002** – Д. Рашковић, Н. Берић, Резултати рекогносцирања античких и средњовековних налазишта трстеничке општине и суседних области, *Гласник српског археолошког друштва* 18, 2002, 137–155.
- **Ристић 1987** – В. Ристић, Феудално властелинство у Риђевштици, *Саопштења XIX*, 1987, 173–179.
- **Тасић, Радуловић 2001** – Н. Тасић, Е. Радуловић (ур.), *Археолошка налазишта Крушевца и околине*, Крушевац – Београд 2001.
- **Васић 1905** – М. Васић, Археолошка истраживања у Србији, *Српски књижевни гласник* 15, свеска 8, Београд 1905, 595.
- **Васић 1906** – М. Васић, Старосрпска налазишта у Србији – прилози за познавање старе српске културе, *Старинар I*, 1906, 39–46.
- **Vučković et al. 2017** – D. Vučković, M. Bugar, J. Vukčević, Results of the Geophysical Explorations of Archaeological Sites in the Trstenik Area, in: S. Komatina et al. (eds), *Geosciences Applied To Solve Humanitarian Problems All Over The World. I AGES/SEG/EAGE Congress, Belgrade 2017*, 92–104.
- **Вукчевић 2018** – Ј. Вукчевић, Истраживања средњовековног локалитета Ђуровача, *Баштина* 46, 2018, 365–389.

Напомене:

¹ Projekat *Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave* finansiran je od strane Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, Narodnog muzeja Kruševac i Arheološkog instituta. Dragocenu finansijsku i logističku podršku tokom kampanje 2018. godine pružila je SO Trstenik. Rukovodioci projekta su Marin Bugar (Narodni muzej Kruševac) i Vujadin Ivanišević, dok je rukovodilac terenskih poslova i rada na dokumentaciji Ivan Bugarski (Arheološki institut). U terenskom radu učestvovali su i Milica Radišić i Uglješa Vojvodić iz Arheološkog instituta, odgovorni za staranje o prikupljenim nalazima, odnosno pravljenje digitalne dokumentacije. Stalni član terenske ekipe istraživača bio je i arheolog Dimitrije Marković (Laboratorija za bioarheologiju, Filozofski fakultet), a tokom nekoliko dana teren su obilazile i Jelena Vukčević i Nada Marinković iz Muzejske zbirke Narodnog univerziteta u Trsteniku. Rekognosciranja su sprovedena između 18. oktobra i 3. novembra 2018. godine. Detaljan uvid u oprane keramičke nalaze izvršili su Vesna Bikić i Aleksandar Bulatović iz Arheološkog instituta.

² Ovaj izveštaj je prvi od tri planirana u zborniku *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta*. Po okončanju projekta, pristupiće se izradi detaljne publikacije koja će obuhvatiti ishode svih kampanja rekognosciranja, uz zajedničko kartiranje, statistiku i iznošenje zaključaka na osnovu kompletne građe.

³ Podatak iz razgovora sa rukovodiocem i ekipom istraživača u novembru 2018. godine, prilikom boravka Ivana Bugarskog u Sokobanji u svojstvu stručnog konsultanta na projektu.

⁴ Nakon pripremnih radnji 2014. i 2015. godine, geofizička istraživanja trsteničkog kraja sprovedena su od 2016. do 2019. godine, u saradnji Narodnog muzeja iz Kruševca, Muzejske zbirke Narodnog univerziteta u Trsteniku i Departmana za geofiziku Rudarskog-geološkog fakulteta iz Beograda. Ispred tih ustanova timove su vodili Dejan Vučković (Rudarsko-geološki fakultet), Marin Bugar

(Narodni muzej Kruševac) i Jelena Vukčević (Muzejska zbirka Trstenik). Radovi su se uglavnom izvodili u okviru studentske prakse iz magnetometrije i elektrometrije, koja je obuhvatila rad na području šest arheoloških nalazišta iz različitih perioda: Šljivika u selu Stragari (neolit), Grabaka u selu Gornjoj Počekovini (metalno doba i kasna antika), Babičke gradine u selu Veluće (kasna antika), Đurovače kraj sela Bogdanja (17-18. vek), Trnovače kraj sela Starog Trstenika (metalno doba i srednji vek) i Crkvišta u ataru sela Riljca (kasni srednji vek). Magnetometrijski premeri su vršeni protonskim magnetometrom GSM-19GW.